

Az épített környezeti bűnmegelőzés helye, szerepe és eszközei a szituációs bűnmegelőzés rendszerében

Barabás A. Tünde

Bevezetés

A szituációs bűnmegelőzés és ennek egyik alapvető módszere, az építészeti bűnmegelőzés napjainkban a prevenció mind fontosabbá váló iránya. Ebben szerepet játszhat a megoldások viszonylagos egyszerűsége, valamint az, hogy megfelelően alkalmazva gyors és hatékony eszközrendszerét kínálják a bűnmegelőzésnek. Így például a bűncselekmények számának látványos visszaesését eredményezheti egy zezugos, sötét, benőtt, átláthatatlan terület megvilágítása, megtisztítása – azaz áttekinthetővé tétele. Ez ugyanis visszatartó hatást gyakorol a potenciális bűnözőkre, a fokozódó kontroll növeli a lebukási veszélyt, és a növekvő rizikó csökkenti a bűncselekmény elkövetésével járó előnyt az adott területen.

Ez a példa jól mutatja a szituációs bűnmegelőzésnek az épített környezet átalakításával járó megvalósítását, vagyis azt, amikor a bűncselekményi szituációkat a környezet átalakításával kívánjuk megelőzni. *Az építészeti bűnmegelőzés elméletét mint speciális szituációs bűnmegelőzési módszert a 20. század második felében dolgozták ki.* Ezért az alábbi fejezet a szituációs megelőzési elvek kontextusában vizsgálja a kérdéskört.

Az elterjedt kriminológiai teóriákkal szemben, amelyek a bűn megelőzésének lehetőségét a (potenciális) bűnelkövetőkre, valamint a (potenciális) áldozatokra koncentrálnak, kívánják megoldani a bűnözés biológiai, pszichológiai, szociológiai okainak feltárását követően, különböző egyéni és társadalmi intézkedések alkalmazásával, *a szituációs bűnmegelőzés a konkrét cselekmények helyben történő megakadályozására koncentrál.*

A szituációs bűnmegelőzés Ronald Clarke, a szituációs elvek kimunkálója szerint olyan lehetségescsökkentő intézkedéseket foglal magában, amelyek 1. a bűnözés meghatározott formáihoz kapcsolódnak; 2. a közvetlen környezet tervezését, alakítását a lehető legrendszerezettebben és legállandóbb módon alkalmazzák; 3. és a bűncselekmények elkövetését nehezebbé, kockázatosabbá, vagy kevésbé jövedelmezővé és vonzóvá teszik az elkövetők széles köre szemében.¹ Alapgondolata, hogy a bűnözés visszaszorítása elsősorban a bűnalkalmak csökkentésén keresztül érhető el.²

A szituációs bűnmegelőzés nem alkalmas minden bűncselekmény megelőzésére. A prevenció célja egyes bűncselekménytípusok elkövetési lehetőségeinek csökkentése a kapcsolódó kockázatok és nehézségek növelésével és az előnyök csökkentésével.

¹ CLARKE 1992.

² IRK 2008.

A szituációs bűnmegelőzésnek három fő pillére van: egy megalapozott elméleti keret, a konkrét bűnözési problémák leküzdésének meghatározott (állandó) módszertana, és a lehetőséget csökkentő technikák. Az elmélet alapja az a feltételezés, hogy a bűnözés és a bűnözői viselkedés gyakran az adódó és látható lehetőségek kihasználásán alapul (így például egy nyitva hagyott autó vagy ablak).³

1. Elméleti alapok

Mind a szituációs, mind pedig az épített környezet által megvalósított bűnmegelőzés fogalma a környezeti kriminológia vizsgálódási körébe tartozik, és az úgynevezett *lehetőség-elméletek* alkotják az alapjait, amelyek szerint a bűnözés bizonyos fajtái a mindennapok során adódó lehetőségeket használják ki. Ez természetesen nem az összes bűncselekménytípusra, hanem *elsősorban a vagyoni elleni cselekmények többségére jellemző*. Kiindulópontjuk, hogy a bűnöző rendszerint akkor követi el a bűncselekményét, ha arra alkalma adódik. Ha egy adott területen a lehetőségek megnövekednek, akkor várhatóan a bűncselekmények is megsokszorozódnak. A bűnelkövető motivációja nem elegendő, a bűncselekményhez megfelelő alkalomra is szükség van. Ezek az elméletek (lásd a rutin tevékenység modellje, a bűnözésimintázat-vizsgálatok és a racionális választás elmélete) a társadalmi dezorganizáció gondolatához kapcsolódóan az egyéni devianciákat a bűnözés elkövetésével kapcsolatos gondolkodási folyamatokkal, valamint az adott környezettel összefüggésben magyarázzák. Egyben arra is rámutatnak, hogy a bűnözés kialakulása és a bűn elkövetése nem kizárólag a bűnözők életéből vezethető le.

A Derek Cornish és Ronald Clarke által kifejlesztett *racionális választási elmélet*⁴ szerint a bűncselekményt elkövető személy a tettet megelőzően figyelembe veszi a felmérhető kockázatokat, nyereségeket, a szükségleteket és a büntetés lehetőségét, valamint a helyzetre és a célra vonatkozó konkrét tényezőket.⁵ A bűncselekmények célpontjai, amelyek lehetnek emberek, otthonok vagy vállalkozások, nyereséget és egyben kockázatot is jelentenek. Az elkövetők végiggondolják, hogy a szerezhető előny megéri-e a kockázatot, vagyis a büntetés kockázata nagyobb-e, mint a megszerezhető nyereség.⁶ A Cornish és Clarke által megfogalmazott modell szerint a bűncselekmény elkövetésére vonatkozó döntéseket befolyásolják olyan tényezők is, mint például az elkövetők korábbi tapasztalatai és tudása, korábbi megoldások, a konkrét eset során észlelt, valamint feltételezett körülmények és készségek.⁷ Ezeket a tényezőket a bűncselekmény elkövetését megelőzően gondolják végig, és értékelésük helyzetenként változik.

Egy másik népszerű elmélet, amely magyarázatot keres a bűnözők választására, a Lawrence Cohen és Marcus Felson által kifejlesztett *rutintevékenységek elmélete*.⁸ A racionális választási elméletből kiindulva ez a modell azt feltételezi, hogy egyes bűn-

³ CLARKE 1992.

⁴ CORNISH–CLARKE 2014, 34.

⁵ LERSCH–HART 2011, 93–104.

⁶ SIEGEL 2009.

⁷ LERSCH–HART 2011.

⁸ COHEN–FELSON 1979.

cselekmények elkövetése alkalmazkodik a lakosság mindennapi, megszokott cselekvési üteméhez. Értelmezésükben a bűnelkövetéshez három specifikus változó együttléte szükséges: a megfelelő célpont, az alkalmas felügyelet hiánya és a motivált bűnelkövető. A három változó együttes jelenléte eredményezi a bűncselekményt,⁹ vagyis ha a motivált betörő olyan alkalmas célpontot talál, amelyet nem őriznek megfelelően, a betörés végrehajtható. A megközelítés elnevezése arra utal, hogy a bűnelkövetők a mindennapi tevékenységek során (például munkába járás, szórakozás, napi ügyek intézése) kerülnek kapcsolatba a megfelelő áldozatokkal és célpontokkal.¹⁰ Cohen és Felson megállapították, hogy a motivált elkövetők mindig jelen vannak ebben a ciklusban, ők az állandó tényezők. Ezzel szemben a célobjektumokon és a felügyeleten mindig lehet változtatni. A felügyeletet maguk a tulajdonosok vagy a szomszédságuk is megvalósíthatja, ami egyszerű megoldást kínál. A szerzőpáros hangsúlyozta, hogy a hétköznapi emberek, akik figyelnek másokra és a környezetre, a leghatékonyabb „felügyelők”. A megfelelő célok közé tartozhatnak a nyitott lakások és járművek, valamint a könnyen mozgatható értékesebb javak, amelyekre a tulajdonosok nagyobb odafigyelése növelheti az elkövető kockázatát.¹¹

Az utolsó magyarázó elmélet a Paul és Patricia Brantingham által kifejlesztett *bűnözésimintázat-elmélet*, amely szorosan kapcsolódik a racionális választás és a rutintevékenység teóriájához. Brantinghamék úgy vélték, hogy a térbeli meghatározottság sokkal erősebb a bűncselekmény elkövetésében, mint amennyire azt korábban vélték, vannak olyan területek, ahol rendszeresen történnek bűncselekmények, míg máshol szinte soha. A mintázatoknak három fajtáját különböztették meg: így az időbeli, térbeli és személyi mintázatokat.

Feltételezték, hogy a jellemző elkövetési hely az a mozgásterület, amelyen a bűnelkövetők rendszeresen részt vesznek a közös, mindennapi tevékenységekben. A modell főbb elemei a *csomópontok*, az *utak* és a *végpontok*. A „csomópontok” azokat a helyeket foglalják magukba, ahol az emberek összejönnek, csoportosulnak, például lakókörnyezet, munkahely, üzletközpont, szórakozóhely, iskola.¹² Az „utak” a csomópontok közötti útvonalakat jelentik, amelyet az emberek napi rendszerességgel bejárnak. Az „útvonalak” mentén a bűnelkövetőknek lehetőségük van a potenciális helyek és áldozatok alapos megfigyelésére, információk gyűjtésére, amit a későbbiek során a kínálkozó lehetőségek megragadásával ki is használhatnak. Brantinghamék vizsgálati eredményei (1993) rámutattak arra, hogy a betörések a csomópontok és a csomópontok közötti útvonalak mentén koncentrálódnak. A modell harmadik eleme a „végek”, amely kifejezés az emberek lakóterének szélső határát jelöli. Ezeket a pontokat gyakran a lakókörnyezet struktúrája vagy a tömegközlekedés végállomásai határozzák meg. A „végeken” túli terület a bűnelkövető számára ismeretlen, itt sokkal könnyebben azonosíthatják őt gyanús idegenként, ami a lebukás kockázatát jelentősen megnöveli.¹³

A városi struktúra és a tömegközlekedési módok befolyásolják az elkövetők úgynevezett kognitív térképének fejlődését. Ugyanis az egyik helyről a másikra történő mozgás során olyan „térkép” alakul ki az elkövető gondolkodásában, amelyben minden ismert hely

⁹ SIEGEL 2009.

¹⁰ BARABÁS 2014.

¹¹ COHEN–FELSON 1979.

¹² KORINEK 2010.

¹³ A betöréskutatások főbb elméleti megközelítéseiről és módszereiről lásd BARABÁS 2014.

és út megjelenik. Ez azután előjön, amikor a területén a megfelelő célokat a bűnöző kiválasztja. Vagyis eszerint a cselekményeket a múltbeli tapasztalatok és jövőbeli szándék alakítja, az élet rutinszerű tevékenységei és ritmusa, valamint az adott környezet keretei között.

Ezekre az elméleti alapokra épül a szituációs bűnmegelőzés rendszere, *amely a prevenciót mindenekelőtt a bűnalkalmak csökkentésére és megváltoztatására koncentrálja*, nem pedig a tettes motivációit akarja megváltoztatni. Vagyis a figyelem központjába az a *szituáció* kerül, amelyben a cselekményt elkövetik. Az épített és szociális környezet megváltozásával csökken a bűnelkövetői magatartás bekövetkezésének valószínűsége is. Ez egyrészt a felderítési kockázat megnövelésével, másrészt a tettes lehetséges hasznának csökkentésével érhető el. A mintázatokat alakítja a jog, az elkövetői motívum és cél.¹⁴

Ezek az elméletek arra mutatnak rá, hogy amennyiben az elkövetők motivációja és választása értelmezhető, azok ismeretében a bűnmegelőzés megfelelő módjait is ki lehet alakítani.

A szituációs bűnmegelőzés tehát az adott környezet átalakíthatóságával, a bűncselekményi szituációval és azok kezelésével foglalkozik, amely Gönczöl Katalin megfogalmazásában „a bűnelkövetést elősegítő alkalmak számának csökkentését célzó törekvések összessége”.¹⁵

Egyes megközelítések szerint a szituációs bűnmegelőzés a bűncselekmény közelebbi, míg a társadalmi bűnmegelőzés a távolabbi okaival kapcsolatos.¹⁶ *Szerepe azért kiemelkedő, hiszen ott, akkor, és arra a problémára ad választ, amely helyben keletkezik. Ezzel nemcsak a bűntügyi helyzet, hanem az állampolgárok biztonságérzete is javul.*

A szituációs bűnmegelőzésnek számos módszere/fajtája van, hiszen gyakorlatilag az összes, a konkrét bűncselekményi helyzet kialakulását megakadályozó technika ide tartozik. Így például az ENSZ értelmezésében az áldozatok informálása és segítése is a szituációs prevenció része.¹⁷

A szituációs bűnmegelőzés a másodlagos prevenció szintjén helyezhető el.

Az elsődleges (primer), a másodlagos (szekunder) és a harmadlagos (tercier) prevenció – mert azok elemei kölcsönös függésben vannak egymással – adott esetben egymást kiegészítik. A háromféle megelőzés lényege a következőkben összegezhető: az elsődleges prevenció a bűnözést a gyökereinél ragadja meg azzal, hogy világossá teszi a normákat, stabilizálja a jogtudatot, és igyekszik kiküszöbölni a bűnözés mélyen fekvő okait (mint például szocializációs deficit vagy szociosztrukturális hiányosságok). A másodlagos prevenció a bűnözés ellen annak felületi szintjén küzd. A potenciális elkövetőt a bűnalkalmak struktúrájának megváltoztatásával vagy a normakövető magatartás vonzerejének megnövelésével tartja távol a bűncselekmény elkövetésétől. A harmadlagos prevenció a tettes személyére összpontosít a büntetés, a kezelés és a reszocializáció eszközeinek alkalmazásával, a visszaesés elkerülése érdekében. A másodlagos bűnmegelőzés azzal, hogy a felderítési kockázatot megnöveli, a haszon nagyságának valószínűségét minimalizálja.¹⁸

¹⁴ BRANTINGHAM–BRANTINGHAM 1993.

¹⁵ GÖNCZÖL 2006.

¹⁶ GÖRGÉNYI 2008.

¹⁷ GÖRGÉNYI 2008.

¹⁸ IRK 2008. Lásd továbbá Németh Zsolt *Bevezetés a bűnmegelőzésbe* című fejezetét.

A *szekunder megelőzési eszköz* elsősorban az elkövető racionális mérlegelésére hat, vajon megéri-e a cselekményt elkövetni. Idesorolható minden konkrét intézkedés, amely rövidebb távon mutat eredményt, mivel a növekvő lebukási veszély csökkentheti a bűnözési kedvet az adott területen.¹⁹

A *szituatív bűnmegelőzés módszere* az akciókutatás, amelynek során a kutatók a szakemberekkel együtt dolgoznak a probléma azonosításán és elemzésén, kidolgozzák és kipróbálják a lehetséges megoldásokat, valamint értékelik és terjesztik az eredményeket. A lehetőségszökkentő technikák kiterjednek az egyszerű objektumvédelemtől az elkövetők elterelésének kifinomultabb módjaiig, valamint az ösztönzők csökkentéséig.

Gyakran hangoztatott vélemény ennél a megelőzési formánál, hogy a bűnelkövetés okait nem a gyökerénél fogja meg (neveléssel, támogatással, társadalmi változásokkal, hosszú távú stratégiákkal), így nem is képes megszüntetni a bűnözést, valójában pusztán csak áthelyezi más területekre.²⁰

Ez a jelenség volt tapasztalható például Budapest VIII. kerületében az 1990-es évek végén, amikor „hírhedt” Rákóczi téren zajló prostitúció és a hozzá kapcsolódó bűncselekmények a kamerarendszer-telepítés és az ezt követő fokozott járőrözés következtében megszűntek. Ez azonban nem összességében szüntette meg a problémát, csupán helyben, mert az áthelyeződött Budapest egy közeli másik területére, a IX. kerületbe.

Az áthelyeződés jelensége Clarke szerint nem feltétlenül olyan súlyos probléma, amint azt gondolják, emellett az is gyakran előfordul, hogy egyes szituációs intézkedések olyan „előnyök terjedését” is eredményezik, amelyek a nem közvetlenül célzott bűncselekmények csökkenésében mutatkoznak meg.²¹

2. Építészeti bűnmegelőzés

A szituációs bűnmegelőzésnek számos módszere van, hiszen minden a konkrét bűncselekményi helyzet kialakulását megakadályozó technika idetartozik. Ezek között kiemelt szerepe van az épített környezet átalakításának és a környezeti tervezésnek (angolul *Crime Prevention through Environmental Design* – CPTED), amely a bűnözői magatartás környezet átalakítása által történő, multidiszciplináris szemléletű megközelítését és az ennek megfelelő megelőzési módszerek összességét foglalja magában. *Kiemelt célterületei a nagyvárosok, ahol a bűncselekmények túlnyomó része megtörténik.*

Előnye, hogy – miként a szituációs megelőzés általában – nem igényel elkövetői prognózist vagy az egyéni veszélyességre alapozó elképzelést, hanem a közvetlen szituációra fókuszál. További előny, hogy a szituációs komponensek stabilabbak és egyszerűbbek a megelőzés számára, mint a személy és annak viselkedése.²²

¹⁹ BORBÍRÓ 2009a, 2009b.

²⁰ CLARKE 1995.

²¹ CLARKE 1995.

²² IRK 2008.

Az építészeti bűnmegelőzés tehát a szituációs bűnmegelőzés fogalmi körébe tartozó bűnmegelőzési módszer és eszköz, amely az 1970–80-as években indult hódító útjára, és a bűnmegelőzésnek mindinkább előtérbe kerülő ága.

A mindennapokban ez olyan technikák összességét jelenti, amelyek képesek befolyásolni a bűnelkövetők döntését, és ezzel megelőzik a bűncselekmények elkövetését. Az elnevezés Ray Jeffery 1977-ben publikált tanulmányából ered, elméleti alapjait Oscar Newman dolgozta ki.²³

A szituációs és építészeti bűnmegelőzés alapjait a 19. században a francia jogász, statisztikus André-Michel Guerry, majd a belga matematikus, statisztikus Adolphe Quetelet az 1930-as években végzett megfigyelései alapozták meg, amelyekben rávilágítottak az egyes területeket jellemző eltérő bűncselekményfajtákra. Ezt Guerry a népsűrűséggel, az anyagi helyzettel és a műveltséggel magyarázta, Quetelet pedig az egyes környékeket jellemző eltérő bűnalkalom-lehetőségekkel. Az 1920-as években Amerikában a chicagói kriminológiai iskola képviselői, elsőként Robert Park, Ernest Burgess és Roderick McKenzie foglalkoztak az egyes városrészeket jellemző bűnözéssel Chicagóban.²⁴ Ezt az irányt folytatta a chicagói iskola második nemzedéke, Clifford Shaw és Henry McKay, akik kutatásaikat kiterjesztették más városokra (például Philadelphia, Cleveland), ahol 14–18 éves korú gyanúsítottakat, illetve fiatalok bűnözőket vizsgáltak.²⁵ Kimutatták egyebek között, hogy az iskolakerülés, a fiatal- és a felnőttkori bűnözés eltérő arányban fordul elő a városok egyes kerületeiben; ezek, továbbá más deviáns viselkedési formák előfordulása fordítottan arányos a városközponttól mért távolsággal, valamint a deviáns magatartásmódok összefüggnek az adott városrész különféle változóival, mindenekelőtt a terület épületeinek a leromlottságával, a népesség elvándorlásával, illetve a deviáns magatartásmódok előfordulásának arányai időben nagyon stabilaknak mutatkoznak.

A chicagói iskola hatása Európában is megfigyelhető volt, az Egyesült Királyságban például Terence Morris végzett kutatásokat, és ennek során vizsgálta a bűncselekmény színhelyét és a tettes lakhelyét,²⁶ amiből kiderült, hogy – bár a lopásokat leginkább az üzleti negyedben követik el – a tettesek a *slumból*, a „szociális” lakások negyedéből jönnek. Ez volt az alapja annak a kriminológiai tételnek, amely megkülönböztette az elkövetés szempontjából vonzó területeket (*attracting areas*), ahol – a bűnöző szempontjából – érdemes bűncselekményeket elkövetni, és azokat a területeket, ahonnan a bűnelkövetők származnak (*breeding areas*).

Míg korábban az egyes városrészek eltérő bűnözési statisztikáját a nagyobb népsűrűséggel, valamint az alacsonyabb anyagi és műveltségi szinttel magyarázták, az 1960-as évekre felismerték, hogy az egyes városrészek építészeti megoldásai is hatással lehetnek a bűncselekmények arányára.

A városrészek építészeti megoldásai ugyanis maguk is elősegíthetik a bűncselekményi helyzet kialakulását. Az utcák és egyéb közterületek, az épületek külső és belső kiképzése kiváló alkalmat kínálhat bizonyos bűncselekmények elkövetésére; a bűnözők rejtőzködése és menekülése szempontjából rendkívül előnyös lehet. Az egyre kisebb területegységekre

²³ JEFFERY 1977; NEWMAN 1973, 1996.

²⁴ PARK–BURGESS–MCKENZIE 1925.

²⁵ SHAW–MCKAY 1969.

²⁶ MORRIS 1985.

koncentráció kutatások körülbelül az 1970-es évekre jutottak el a háztömbök, a házak bűnözési szempontú vizsgálatához, és a bűnözési helyzetet állították a vizsgálat homlokterébe.²⁷

A CPTED a bűnalkalmak csökkentésének építészeti és tervezési megoldásait helyezte előtérbe. A lehetőségelméletekben megfogalmazottakat figyelembe véve abból indul ki, hogy a bűnelkövetők többsége logikus döntés eredményeként követi el bűncselekményét. A cél kiválasztása során az összes körülményt figyelembe veszi (elhelyezkedés, megközelíthetőség, felügyelet, kamera stb.), és összeveti a lehetséges előnnyel, amellyel a bűncselekmény elkövetése kecsegtet. Ennek alapján dönti el, hogy arányban van-e az esetleges nem várt következményekkel (például a lebukás esélye, az esetleges büntetés).

Olyan megoldások és eljárások gyűjteményét tartalmazza, amely a közterületek (parkok, járókelők mozgásterei, tömegközlekedési megállóhelyek stb.) tervezésének vagy a meglévő struktúrák átalakításának a bűnelkövetés lehetőségét csökkentő módjait foglalja össze. Alkalmazása elősegítheti a közterületek biztonságát, és növelheti az e területeket használók biztonságérzetét. *Magában foglalja azokat az építészeti, településfejlesztési, táj- és kertépítési, forgalom- és fénytechnikai, pszichológiai és kommunikációs módszereket és azok együttes alkalmazását, amelyek az épített környezet utólagos átalakításával, valamint az építendő környezet tudatos tervezésével és megvalósításával a bűnelkövetés lehetőségeit csökkentik, illetve megszüntetik.*²⁸

3. A korai CPTED-elvek

Oscar Newman munkálta ki az úgynevezett *defensible space* (védhető tér) fogalmát, amely a mai napig meghatározza az építészeti bűnmegelőzés elveit.²⁹ Newman szerint *a defensible space egy olyan lakókörnyezeti modell, amely képes meggátolni a bűnelkövetést külső beavatkozás nélkül.* A védhető tér mechanizmusok láncolatának az összessége, olyan tényleges vagy szimbolikus akadályok rendszere, amelyek a térre erős hatást gyakorolnak, megteremtik a felügyelet és az áttekinthetőség lehetőségét, és ezzel az adott terület kontroll alatt tartását. Ezt a helyi lakosok alkalmazhatják életük, családjuk, szomszédjaik és barátaik biztonsága érdekében.

Newman vizsgálataival arra keresett választ, hogy van-e összefüggés a lakóházak és lakóterületek – a lakókörnyezet – kialakítása és a bűncselekmények között. Az 1970-ben kezdett kutatásában New York 150 ezer városi tulajdonban lévő lakását figyelte meg, amelyekben összesen 528 ezer ember lakott. New Yorkban a városi lakásigazgatás részletes jelentéseket készített a házakban és az előttük előforduló bűncselekményekről, rongálásokról. Ezeket az adatokat dolgozta fel Newman a háztípus, a házmagasság és a környezet szerint. Megfigyelte, hogy a New York-i túlnépesedés annak a következménye, hogy vidékről és a világ más területeiről alacsony jövedelmű tömegek áramlottak be a városba, valamint ennek a tömegnek az elhelyezésére az Amerikai Egyesült Államokban gyakori földszintes vagy csak néhány emeletes házak helyett pontszerűen kialakított toronyházakat építettek,

²⁷ DALLOS 2008.

²⁸ DALLOS 2008.

²⁹ NEWMAN 1973, 1996.

amelyeket minden oldalról közterület határol, illetve hogy főként ott emelkedett nagyon a bűnözés, ahol alacsony jövedelmű családok magas házakban laknak.

Newman (1996) elképzelése a védelemképes térségről lassan elfogadottá vált. Ezek legfontosabbjai a következők:

- magasházak mellőzése,
- bejáratonként maximum 6–9 lakás,
- 2-3 lakóegységes rövid folyosók tervezése,
- a telkek hatékony behatárolása,
- közösségi terek kialakítása,
- az áttekinthetetlen helyek felügyelete (például kamerákkal),
- kívülről történő kontroll lehetősége (például a házbejáratokba való beláthatóság),
- a közösségi és a nem közösségi terek szimbolikus akadályokkal való elhatárolása.

Az építészeti bűnmegelőzés számtalan lehetőséget nyújt az adott területen a bűnözés egy adott fajtájának visszaszorítására. Lehetőség van építészeti megoldásokkal küzdeni a vagyon elleni, az erőszakos, a közlekedési bűncselekmények ellen is. Ezek a megoldások egyetlen alapelv köré csoportosulnak, mégpedig megszüntetni a bűnalkalmat. Miként a szituációs megelőzéssel kapcsolatosan, az építészeti megelőzést is gyakran éri kritika, amely szerint a védett területekről a szomszédos területekre helyeződik át a bűnözés. Önmagában azonban ez nem okozhatja a bűnözés áttevődését, hiszen ahhoz szükséges a bűnalkalom, vagyis az új helyszín kedvező körülményei. Az elkövetők jelentős része (elsősorban a vagyon elleni cselekmények körében) a megfelelő lehetőséget keresi, és akkor cselekszik, ha azt megtalálja.³⁰

Az épített környezet bűnmegelőzési célú tervezésének (CPTED) *négy fő elemét* Newman az alábbiakban fogalmazta meg (1996), amelyek a racionális döntés folyamatát befolyásolják:

- természetes felügyelet – átláthatóság;
- területhasználat-jogosultság ellenőrzése;
- tulajdon határának jelzése – birtokviszonyok;
- karbantartás-gondozás.

3.1. Természetes felügyelet – átláthatóság

Egy terület átláthatósága fontos eleme a biztonság megteremtésének. Ez alapozza meg ugyanis a közösségi kontroll lehetőségét. A kutatások azt mutatják, hogy a bűnözők nem szívesen követik el cselekményeiket jól átlátható, a menekülési útvonalat is jól követhető területen, hiszen ott nagyobb a lebukás, valamint az elfogás lehetősége is.

Az Egyesült Királyságban a kutatások azt mutatták, hogy az épületek tervezése befolyásolhatja a bűnözést azzal, hogy csökkenti a bűnalkalmak lehetőségét. Azt is megállapították, hogy az épületek tervezése ösztönözheti a különböző civilizálatlan viselkedést és a bűnözést. Ma ezek az eredmények egy fontos – a CPTED-elveken alapuló – brit programban, a Secured by Designban (SBD) jutnak érvényre. Ebben a programban tanú-

³⁰ DALLOS 2008.

sítvánnyal ismerik el azokat a projekteket, illetve házakat, ahol a láthatósági kritériumok teljesülnek, így például a befelé néző lakóházak, zsákutcák. Ezek az építészeti megoldások segítik a lakosokat abban, hogy lássák, mi történik a közös területeken, ami erősíti ezeknek a lakosoknak egy adott helyhez való társadalmi kapcsolódását. Mindennek eredménye, hogy csökken a bűncselekmények elkövetésének lehetősége az adott területen.

A kutatás ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a zsákutca lakói közötti társadalmi kapcsolatokra is szükség van, a modell kizárólag önmagában nem elegendő a megelőzésre.³¹

1981-ben Donald Appleyard és munkatársai tanulmányukban azt vizsgálták, hogy az utca két oldalát elválasztó úttest forgalmának nagysága és sebessége hogyan határozza meg a két oldal között kialakuló társadalmi kapcsolatokat és az „otthonnak” tekintett terület kiterjedését.³² Alacsony forgalomnál a közösségi ellenőrzés kiterjedhet az egész utcára, közepes forgalomnál már csak a járdára, nagy forgalom esetén pedig csak a lakásra is korlátozódhat. Az így megszűnő természetes felügyelet miatt nőtt a bűnözés, így szükségessé vált a mesterséges eszközökkel fenntartott közösségi ellenőrzés kialakítása: kaputelefon, kamerás megfigyelés, portaszolgálat. Ez azonban még jobban elszigetelte az egyént a külvilágtól, ami azután a közbiztonság romlásához és annak fennmaradásához vezetett. A várostervezés szempontjából előtérbe kerültek a közösségi tevékenységek és a környezet feletti ellenőrzés lehetősége. A korábban pezsgő főutcai, piactéri élet eltűnt a bevásárlóközpontok térnyerésével. Az ezekben kívánatos viselkedési sémák az üzemeltetők által finoman szabályozhatók és ellenőrizhetők. Ez javítja ezeken a helyeken a közbiztonságot, de ha a városi élet ilyen tömegesen befelé fordul, tematizált környezetbe (bevásárlóközpontok, lakóparkok, ipari parkok stb.) „költözik”, akkor a város hagyományos közterületeiről eltűnnek az emberek, miközben a kihalt utcák és bezárt üzleteik ismét a bűnözést segítik elő.³³

Ere a helyzetre példaként hozható fel Budapesten a Rákóczi út, ahol korábban, az 1970–80-as években élénk gyalogosforgalom volt, a széles út mindkét oldala üzletek, áruházak, étkezdék sokaságát vonultatta fel, szokás volt ott sétálni, vásárolni. A rendszerváltás után – főként a 2000-es években kezdődő plázaépítési hullám eredményeként – a vásárlókedv átcsoportosult az új multifunkcionális bevásárlóközpontokba, és a gyérülő forgalom miatt bezártak az üzletek. Emiatt tovább csökkent a gyalogosforgalom, és megjelentek a lakosok szempontjából vegyes csellengők, üzletelők, illegális pénzváltók, aminek következtében végleg megszűnt a sétálási kedv a környéken. Különösen az addig is kevésbé preferált Blaha Lujza tér és Keleti pályaudvar közötti szakasz néptelenedett el, kiváltva ezzel a helyi lakosság félelemérzetét. Ez azután az ingatlanárak csökkenéséhez és a lakosok kicserélődéséhez vezetett, tovább rontva az előállt helyzetet.

Az átláthatóságot elősegítő építészeti megoldások, valamint a *közösségi kontroll* együttes eredménye, hogy csökken a bűncselekmények elkövetésének lehetősége az adott területen. Az építészeti bűnmegelőzés leghangsúlyosabb területe a közösségi kontroll kialakítása.

A közösségi kontroll kialakításánál szem előtt kell tartani, hogy a lakóövezet természetes ellenőrzését nem lehet városszinten kezelni, csak kisebb, lakónegyed, lakóközösség, építmény szinten lehet eredményesen megvalósítani. Ezért a lakókörnyezetet olyan kisebb

³¹ SAVILLE–CLEVELAND 2008.

³² APPLEYARD–GERSON–LINTILL 1981.

³³ DALLOS 2008.

részekre kell felosztani, amelyek lehetővé teszik, hogy a lakók eredményesen meg tudják különböztetni egymást az idegenektől, és felismerjék a szokatlan helyzeteket. Ebben a kontroll alatt tartható terület helyesen megválasztott mérete is segítséget nyújthat. Nem célszerű tehát 6–10 családnál nagyobb méretű egységeket kialakítani, mert ekkor nő a „zsúfoltság” érzése, és megindul a bezárkózási folyamat.³⁴

A természetes felügyelet kialakítása során az alábbi alapvető szempontok figyelembevétele javasolt:³⁵

1. A közterületeket, az épületeket úgy kell megtervezni és működtetni, hogy azokon érvényesülhessen a közösségi kontroll.
2. A működtetés és fenntartás során is legyen kiemelt szempont a természetes felügyelet.
3. Teremtsük meg az összeférhető területhasználatok sokféleségét (éttermek, irodák, üzletek, lakások, közösségi és szabadidős lehetőségek).
4. Sokak számára tegyük vonzóvá a területet.
5. A terület használata ne érjen véget a hivatali órák végeztével, lehetőség szerint az egész nap folyamán biztosítva legyen, a nappali és az esti órákban is.
6. Kerüljük az egyféle funkcióval rendelkező területek, például alvóvárosok vagy tiszta hivatali negyedek kialakítását.
7. Ösztönözzük a gyalogos- és kerékpáros forgalmat.
8. Az épületek a közterületek felé hangsúlyos funkciókat kapjanak (például boltok, kirakatok az épület földszintjén).
9. Különböző korosztályú, eltérő időbeosztású csoportok keverésével biztosítható a gyalogosforgalom folyamatos jelenléte.
10. Közösségi terek kialakításával mozdítsuk elő a közösségi és egyéni tevékenységeket (parkok, játszóterek, sportpályák).
11. A tervezés során kerüljük a vakfoltok, be nem látható területek kialakulását, a rálátás, a terület áttekinthetősége legyen biztosítva. A fenntartás során is figyeljünk a terület átláthatóságára, például a fák és cserjék megfelelő metszésével.
12. Biztosítsuk a megfelelő éjszakai megvilágítást.

3.2. Területhasználat-jogosultság ellenőrzése

Az adott terület használata befolyásolhatja a közösségi vagy a tulajdonosi érzést azok számára, akik a tér legitim felhasználóinak tekinthetők. Ha a használók a magukénak tartják az adott területet, nagyobb valószínűséggel ellenőrzik, gondolozzák. Így például, ha egy lakótelepen a háztömbök közötti zöldterületet az ott lakók gondolozzák a helyi önkormányzattól elnyert támogatás igénybevételével, hajlamosabbak az ott italozó, szemetelő, hangoskodó egyéneket felszólítani a távozásra, esetleg közösen fellépni a rendzavaró cselekmény megszüntetése érdekében, mint ha az egyszerűen a házak közötti, kissé leromló állapotú terület lenne.

³⁴ DALLOS 2008.

³⁵ KARA 2017, 28–29.

A közösségi ellenőrzés területeinek négy elkülönülő típusa különböztethető meg:

1. Magánterület: a saját használatú térrész, ahol az élet a külvilágtól elzártan, a nyilvánosság kizárásával zajlik. Ilyenek a lakások, építmények, irodák, ahova a belépés csak a tulajdonos vagy a jogosult használó engedélyével lehetséges.
2. Félmagán terület: egy adott építményen belül az ott lakók, illetve az általuk meghatározott személyek által kizárólagosan használható terület, ilyenek a közös folyosók, helyiségek, parkolók; a külvilágtól fizikailag vagy jelképesen elzárt területek, parkok, játszóterek; az itt-tartózkodás jogosultságával bírni kell.
3. Félnyilvános terület: nem kizárólagos használatú terület, ahol a használat célhoz kötött. Ilyenek lehetnek például a társasházak előtti, a ház bejáratához vezető utak, amelyek a nyilvánosságtól nincsenek elzárva, de ilyenek a köz részére fenntartott irodák, szolgáltatók, oktatási intézmények, könyvtárak vagy akár templomok.
4. Nyilvános terület: itt senkinek sem kell igazolnia tartózkodásának jogosultságát, ilyenek tipikusan a közterületek.

A jogosultak védelmét szolgálja, ha világosan látszik a területek jellege.

A terület megközelítésének ellenőrzését növelő lehetőség a hozzáférés szabályozása, például olyan útvonalak megtervezésével, amelyek kifejezetten meghatározzák, hogy ki hova mehet be, továbbá a magántulajdonhoz való külső hozzáférés korlátozása és felügyelete, csökkentve ezáltal a bűncselekmény lehetőségét.

Fontos az úgynevezett „pufferzónák” kialakítása is. A különböző zónákba való belépés különféle jogosultságot feltételez. Az átmeneti terek kialakításával a jogosultság ellenőrzése folyamatosan és könnyebben ellenőrizhető, illetve a fokozatosság révén időben kiszűrhetők az illetéktelen behatolók. Ahol viszont nincsenek ilyen átmeneti zónák, azaz a nyilvános területekről egyből a magánterületre lehet bejutni, a bűnelkövetőknek könnyebb dolga van. A felügyelet nehezebben valósítható meg, a lebukás veszélye kisebb, ezért ezek a helyszínek könnyebb célpontot jelentenek.³⁶

A jogosultság ellenőrzése területtípusonként eltérő. Így a nyilvános területeken ennek gyakorlatilag csak nagyon korlátozott lehetősége van (például utcán, közterületen éjszaka rendzavarás esetén), míg a legnyilvánvalóbb a magánterületen való tartózkodás jogosultságának vizsgálata.

Az épületbe való bejutás és a cél nehezítésének módja többek között a biztonsági kód használatával történő beléptetés a korlátozott használatú vagy a magántulajdonú területekre. A bejutás szabályozása, illetve korlátozása több módon lehetséges. Történhet biztonsági eszközök, ablakzárak, biztonsági riasztók és zártláncú televíziós kamerák vagy erre a célra képzett biztonsági szolgáltatók (vagyonvédelem, vagyonőrök) alkalmazásával. Végül a „területi hierarchia” kreatív tereprendezéssel, illetve szimbolikus akadályok segítségével is elérhető, mint például a talajtakaró megfelelő megválasztása.

³⁶ KARA 2017, 32.

3.3. A tulajdon határának jelzése – birtokviszonyok

Bár Newman korai munkájában erre a kérdésre nem tér ki, a lakóközösségek szempontjából fontos a tulajdonjog világos kifejezése, amely a térség védelmét befolyásoló tényező. Ennek ismeretében alkalmazható a jogosultság ellenőrzése szempontjából kialakított négy fő kategória, amelyek közül a magán-, félmagán és félnyilvános területek jelzése és elválasztása jön számításba.

A tulajdon jelzése történhet mesterséges módon, például kerítés, figyelemfelhívó tábla kihelyezésével, de történhet természetes eszközökkel, például sövény, fák, virágok stb. ültetésével.

A tulajdonviszony kifejezése azonban nem egyszerűen a tervezés kérdése. A kutatások arra is rámutattak, a tulajdonosi érzést befolyásolja az, hogy az emberek mennyi ideig élnek egy adott területen, és az milyen központi szerepet tölt be az emberek társadalmi életében. Más szóval, hogy ezek a lakosok mennyire kapcsolódnak egy adott helyhez.³⁷

3.4. Karbantartás-gondozás

A helyszín külseje és megjelenése fontos tényező a bűnözési lehetőségek csökkentésében. Wilson és Kelling ezt a fogalmat a törött ablakok elméletben dolgozta ki.³⁸ A James Wilson és George Kelling kriminológusok *Broken Windows Theory*, azaz törött ablakok elméletének lényege az, hogy a bűnözés és a rendezetlenség szorosan összefüggenek. Ha betörnek egy ablakot és az kijavítatlanul marad, az épület állaga folyamatosan romlani kezd. Az arra járók azt gondolják, hogy senki nem törődik a házzal. Hamarosan egyre több ablakot törnek be, és az utcán is megjelenik a rendetlenség, először kisebb rendzavarás (például szemét, hulladék lerakása), később a kriminalitás formájában is. Egy városban viszonylag kis problémák – graffiti, köztéri rendetlenség, zűrzavar, agresszív koldulás – azonosíthatók a törött ablak elmélettel, ezek mind felhívásnak számítanak komolyabb bűncselekmények elkövetésére. Ennél az irányzatnál valójában a „bűnözés elleni harc” modell felé történik elmozdulás, ahol a rend legkisebb megsértésére történő reakció nem csupán preventív, hanem következetesen represszív jelleget ölt, és a rendőrség a legkisebb jogsértéssel, devianciával szemben is szigorúan fellép.³⁹

Az épület és környezetének megfelelő karbantartása az ott élők életminőségét is meghatározza, és nagyban elősegíti, hogy a tulajdonosi felelősségérzet megerősödhessen.

A tervezés során figyelemmel kell lenni a burkolatok és a növényzet megválasztására is. Ezek ugyanis hatással lesznek a későbbi fenntartás kivitelezhetőségére. Jó minőségű, tartós és vandálbiztos utcabútorok, térhatárolók, felületek kialakítása szükséges. A növények megválasztásánál és telepítésénél figyelni kell arra, hogy azok kifejezett állapotukban se akadályozzák a terület átláthatóságát, és gondozásuk a későbbiekben megoldható legyen.⁴⁰

³⁷ SAVILLE–CLEVELAND 2008.

³⁸ WILSON–KELLING 1982.

³⁹ KOZÁRY 2007, 22.

⁴⁰ KARA 2017.

Ennek hiányában ugyanis a bokrosodó, átláthatatlan területek kialakulásával romolhat a közbiztonság, valamint az ott élők biztonságérzete is.

Abban, hogy a fenti négy építészeti bűnmegelőzési alapelvet – a természetes felügyeletet, a jogosultság természetes ellenőrzését, a birtokviszonyok jelzését, továbbá a fenntartást – megvalósíthassuk, különböző tervezési módszerek segítenek. A legfontosabbak a következők:

1. megfelelő megvilágítás;
2. átláthatóság biztosítása;
3. lehatárolt útvonalak minimalizálása;
4. elszigetelt, gyér forgalmú területek megszüntetése;
5. zezzugos terek, rejtékhelyek elkerülése;
6. változatos területhasználat ösztönzése;
7. tulajdonosi felelősségérzet megteremtése és érzékeltetése;
8. jelzések és információk megjelenítése, tájékoztatás;
9. az épített környezet összképének javítása, vonzó esztétikai megjelenés;
10. tájépítészet, kerttervezés;
11. tevékenységek, rendezvények ösztönzése.

Az, hogy ezek közül melyik módszer vagy módszerek együttese alkalmazható, függ a terület állapotától, a funkcionális követelményektől és a terület megvalósítani kívánt programjától éppúgy, mint a tervezői szándéktól.⁴¹

Az „alkalom szülte” bűnelkövetés megakadályozása és a biztonságérzet javítása érdekében ezeket lehetőleg egyidejűleg kell alkalmazni, természetesen a helyszín értékelése, az érintettek igényeinek megismerése és más, a közösséget célzó programok mellett. A terep átláthatósága, a növényzet mérete és takarása, a tereptárgyak és kerítések, továbbá a világítás és a forgalom mind-mind befolyásolja, hogy bűncselekményre készülve valaki milyen helyszínt választ.

Meg kell jegyezni, hogy *a felsorolt tényezők alapvetően nem kizárólag a tervezés segítségével befolyásolják a bűncselekményi alkalmakat*. Ez a felismerés vezetett az úgynevezett második generációs CPTED-elvek kialakulásához.

4. Második generációs CPTED

A második generációs CPTED elmélete tovább fejleszti a korai CPTED-elveket. A fizikai tér vizsgálata mellett az egyén és a közösség kerülnek a középpontba. Az épített fizikai környezet megváltoztatása hatással van az ott élők viselkedésére, ezért fontos, hogy mindez az adott közösség bevonásával történjen meg. Ezáltal érvényesülhetnek a második generációs alapelvek: a szociális kohézió, amely biztosítja a közösség együttműködését, egymásra figyelését; létrejönnek az urbanizált térben oly sokszor hiányolt társadalmi kapcsolatok, amelyek olyan közösségi kultúrát keletkeztetnek, amelyben közös érték a biztonság, a környezetért és a másokért való felelősségvállalás; valamint az élettér vonatkozásában érvényesülő alapelv, az úgynevezett *kapacitásküszöb*, amely arra vonatkozik, hogy az egyes

⁴¹ KARA 2017.

területek lakosság számának növelése kapcsán az emberi lépték nem haladható meg. Az adott léttér túlszűfolttsága elszemélytelenedéshez, a közösség széthullásához, atomizálódásához vezethet.⁴² Az öt fő beavatkozási pont a következő:

4.1. A kerület nagysága, sűrűsége és a lakások differenciálása – az emberi léptékű fejlődés

A környezet hatással van a társadalmi interakciókra, ezért a tervezők „emberi léptékű” fejlődést javasolnak. Hollandiában az Igazságügyi Minisztérium által 1995-ben kimunkált Gruenfeld-elv leszögezi, hogy nehéz a közösség tagjainak ismerniük egymást a nagyvárosokban, ott, ahol a szomszédság 100 otthonból áll, amikor a lakóépületben több mint 300 egység, és a középiskolában több mint 3000 diák van.⁴³ A Gruenfeld-elv kimondja továbbá, hogy a lakóépületek szempontjából a jogosultság ellenőrzése megerősíthető azzal, hogy homogén kerületeket (100–500 lakást) helyeznek el heterogén kerületekben (nem nagyobb, mint 3000 lakás). De vannak olyan helyek is, ahol a területrendezésnek kevés hatása van a bűnözés mértékére. A méret azonban önmagában nem magyarázza sem a bűnözés nagyságát, sem a területhez kapcsolódó érzelmek hiányát egy helyen. Például Japán legsűrűbben lakott nagyvárosa, Tokió, amely egyébként is a világ legnépesebb metropolisza (elővárosokkal 34,5 millió lakos), a nagyvárosok között a legalacsonyabb bűnözési rátával rendelkezik.

A házak jellege is fontos tényező. Newman (1996) szerint a lakókörzeteknek homogéneknek kell lenniük, ösztönözve az érdekelt közösségek létrejöttét, a kohéziót. Más kutatások szerint a különböző típusú lakóépületek előnyösebbek a „valódi” közösségek kialakulása szempontjából, és pozitív tényező, hogy több ember is jelen van a nap bármely szakában.

4.2. Városi találkozóhelyek

A városi találkozóhelyek biztosítása feltétlenül szükséges, hiányukban a városi terek üresek és veszélyesek lehetnek. Így például, ha az iskola nem engedi, hogy tanulói tanítás után időt tölthessenek erre a célra létrehozott helyiségekben, óhatatlanul a felügyelet nélküli közterületekre szorítják az iskolásokat. A városi találkozóhelyeket azonban sokféle célból lehet használni, és nem biztos, hogy mindegyik legális (például kábítószerrel és lopott árukkal kereskedés). Ezért ezekhez is szükséges a közösség támogatása, hogy megfelelően működjenek. Valakinek szerveznie és felügyelnie kell az ott zajló eseményeket. A városi találkozóhely hatása tehát nem önmagában oldja meg a megfelelő szabadidő-eltöltést. A korai CPTED kevés stratégiát kínált a tevékenységek támogatásának megteremtéséhez. A második generációs CPTED figyelembe veszi a társadalmi közeg hatását is, és nem kizárólag a tervezők vagy építészek döntésére bízta a bűnmegelőzés kérdését.

⁴² MOLNÁR 2019.

⁴³ SAVILLE–CLEVELAND 2008.

4.3. Ifjúsági klubok

Az ifjúsági klubok létrehozása a kezdetektől fontos bűnmegelőzési és közösségépítő stratégia volt.⁴⁴ A klubokban a fiatalok a helyi közösségben találhatnak elfoglaltságot, tanulási lehetőséget és kapcsolatokat. Természetesen ez is igényli a helyi közösség érdeklődését és támogatását, az erőforrásokat a tevékenységek lebonyolításához és a szakképzett személyzetet. A társadalmi tényezők ismét közvetlenül kapcsolódnak a CPTED-elvek megvalósulásához.⁴⁵

4.4. Lakosok részvétele

Ez a koncepció közvetlenül a helyi lakosság részvételét állítja a megelőzés középpontjába, a helyi közösségi életébe történő aktív bevonódással. A megvalósítás a gyakorlatban nem egyszerű, hiszen a lakók számos okból maradnak távol a közösségi élettől. Lehet, hogy hosszú a munkaidejük, és fáradtak, vagy idős koruk miatt félnek a felügyelet nélküli fiataloktól a környéken; lehet, hogy más, például vallási, etnikai vagy politikai ideológián alapuló csoportok rendezvényein vesznek részt inkább.

4.5. A lakosság felelőssége

Ez az új holland CPTED-iránymutatások legérdekesebb pontja. Azt javasolja, hogy a lakosság gyakoroljon közvetlen befolyást a területre és a védhető tér működésére. Bár az elkövetők könnyű célpontokat keresnek, a potenciális áldozatok megvédhetik magukat, biztosítva a terület védelmét, ami ezáltal kevésbé vonzó a racionális elkövető számára. De ehhez a lakosoknak felelősséget kell vállalniuk a lakókörnyezetük biztonságának fenntartásában.

Ez az az elv, ami az aktív felelősségvállalást hangsúlyozza tehát az érintettek körében, és rámutat, hogy a potenciális sértettek is gondolkodhatnak racionálisan, és tehetnek a biztonságuk érdekében.

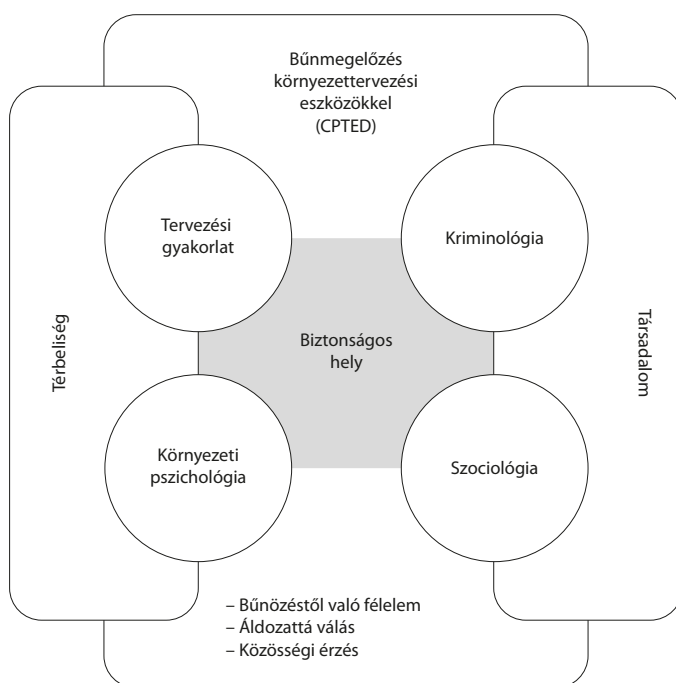
Korábbi kutatások Magyarországon is azt mutatták, hogy a lakosok kevésbé tesznek intézkedéseket alapvető biztonságuk érdekében, különösen a vagyon elleni bűnözéssel szemben, ahol arra lenne lehetőség. Az *Áldozatok és vélemények kutatás* szerint még egy korábbi betörést követően sem alkalmaznak sokan vagyonvédelmi eszközöket (zár, riasztó stb.), sokkal inkább a hatóságoktól várják a bűn megelőzését.⁴⁶

Az 1. ábra összességében ábrázolja a bűnmegelőzés, illetve a „biztonságos” térség kialakításában az építészeti bűnmegelőzés, valamint más meghatározó tényezők összetett kapcsolatát.

⁴⁴ SHAW–McKAY 1969.

⁴⁵ SAVILLE–CLEVELAND 2008.

⁴⁶ BARABÁS 2004.

1. ábra

A biztonságos térség meghatározóinak komplex modellje

Forrás: saját szerkesztés KAMALIPOUR–FAIZI–MEMARIAN 2014 alapján

Míg a városi bűnözés kérdésében számos jelentős kutatást végeztek, elsősorban társadalomtudományi aspektusokat vizsgálva, a várostervezés, a tervezés és az építészet eddig kevésbé vette figyelembe a bűnözés és a város közötti kapcsolatot, holott látható, hogy milyen lényeges összefüggések fedezhetők fel a biztonságosság szempontjából. *Az úgynevezett biztonságos hely tervezése során tehát a térbeli adottságok és a társadalmi konstrukciók együttesét kellene figyelembe venni.* A várostervezés főként teoretikus szintű beavatkozásokkal foglalkozik. Ezért – mivel ez nem tervezői feladat – a várostervezés során elengedhetetlen a szakértők igénybevétele a városi bűnözés morfológiájának feltérképezéséhez, elemzéséhez és megértéséhez.⁴⁷ A bűnözés, illetve a biztonság jelenségét nem önmagában határozzák meg az egyes tényezők, hanem azok együttes hatásának eredményeként alakul ki. Ugyanakkor az egyes tényezőkre történő beavatkozás is eredményesen csökkentheti a bűnözést egy adott területen.

⁴⁷ MARSHALL–ÇALIŞKAN 2011.

5. A rendőrség szerepe az építészeti megelőzésben

A külföldi tapasztalatok azt mutatják, hogy a bűnözéssel szembeni fellépés hatásossága sokféleképpen növelhető. Ezek *egyike*, hogy nemcsak a büntető törvénykönyvbe ütköző deliktumokkal szemben tesznek lépéseket, hanem azokkal a széles értelemben vett közrendet sértő jelenségekkel szemben is, amelyek riasztják a normakövető, és vonzzák a normasértő állampolgárokat. A *másik* fontos aspektus a háromszintű bűnmegelőzés egységként történő kezelése, mert azok elemei kölcsönös függésben vannak egymással, adott esetben kiegészítik egymást.⁴⁸ Ebben a folyamatban az új elem – a közösségi kontroll – mellett a legfontosabb szerepe a rendőrségnek van.

A biztonság megteremtéséhez szükséges összefüggésrendszerben a rendőrség szerepe is többértű, feladata nem pusztán a hagyományos bűnmegelőzési eszköztár alkalmazása, hanem aktív részvétel olyan új feladatokban, mint például a tervezési folyamatok vagy akár a bűnözéstől való félelem csökkentése.

Az építészeti bűnmegelőzésben játszott rendőrségi felelősségvállalásra jó példákat láthattunk az előzőekben is. Hollandiában a rendőrség 1994 óta alkalmazza az úgynevezett *biztonságos ház* (*Secure Housing*) módszert, igen sikeresen. A Biztonságos Ház Tanúsítványt (*Label Secure Housing – Politiekeurmerk Veilig Wonen*) a rendőrség állítja ki a biztonsági szempontoknak megfelelő házak számára. Célja, hogy aktívan ösztönözze és segítse az építészeti megelőzési módszerek alkalmazását. 1996-tól ennek érdekében építési tervtanácsadókat képeznek a holland rendőrség számára.

Az 1990-es évek végén a Secure Housing mozgalom annyira sikeresnek bizonyult, hogy a helyi hatóságok elfogadták és beledolgozták tervezési irányelveikbe. 2004-ben az iránymutatásokat elfogadva létrejött a holland építési szabályzat, ennek alapján kell tervezni és fejleszteni minden újonnan épülő lakást, ingatlant. A módszer célja nemcsak a bűnözés (főleg betörés, autóval kapcsolatos bűncselekmények, lopás, vandalizmus, kisebb jogsértések), hanem a bűnözéstől való félelem csökkentése a környezettervezés segítségével. A holland rendőrség Secure Housing programja látványosan csökkentette a bűnözést a CPTED alkalmazásával, és azzal, hogy a lakások fizikai biztonsága megerősödött. A betörések kockázata jelentősen csökkent: 95%-kal az új épületekben, és 80%-kal a környezetükben.⁴⁹

Az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában, az Egyesült Királyságban és a skandináv országokban szintén évtizedek óta alkalmazzák a CPTED-elveket a városépítésben, tervezésben, amelyek a közterületen, lakótelepen, aluljárókban, parkokban vagy az épített környezet egyéb jellegzetes helyein megelőzhetik, illetve csökkenthetik a bűnelkövetéseket, javíthatják a lakosság köz- és biztonságérzetét.

Az Egyesült Királyságban már mintegy 40 éve foglalkoznak az építészek, a város-tervezők és a rendőrség azzal, miként lehet város- és épülettervezéssel bűncselekményeket megelőzni. A már említett *Secured by Design* program alapján épült ki a rendőrség speciális tevékenysége, amelynek keretében lakások, lakóházak vagy egész városnegyedek vonatkozásában adnak a biztonságosság elérésének kérdésében tanácsot (erről lásd a 3.1. alfejezetet).

⁴⁸ IRK 2008.

⁴⁹ JONGEJAN–WOLDENDORP 2013.

Svédországban a betörések elleni nemzeti programot az igazságügyi minisztérium irányítja, és az építészeti hatóságokkal e főhatóság tartja a kapcsolatot annak érdekében, hogy az építkezések közben érvényre jussanak a biztonsági szempontok. Finnországban szintén a rendőrséggel szoros együttműködésben tervezik a lakónegyedeket, figyelembe véve egyrészt a köz- és közlekedésbiztonsági szempontokat, másrészt azt, hogy a fiatalok lakókörzetükben találhassanak szabadidőközpontokat.⁵⁰

A rendőrségnek a külföldi tapasztalatok szerint kiemelkedő szerepet kell vállalnia az elvek kidolgozásában, a megfelelő szakemberképzésben, valamint az úgynevezett *hot spotok*⁵¹ (forró pontok) azonosításában, és a megoldások kidolgozásában, ideértve a lakossági közreműködés kieszakölését is.⁵²

6. Az okos város koncepciója (smart city) és a bűnmegelőzés

A világ nagyvárosaiban követik el a bűncselekmények közel háromnegyedét. Ez nem véletlen, hiszen itt koncentrálódik a lakosság a leginkább, miközben itt valósul meg a legkevésbé a közösségi kohézió, az egy lakókörnyezetben élők egymásra történő odafigyelése, egymást támogató magatartása. Az OECD jelentése⁵³ szerint tagországaiban a lakosság kétharmada él városokban, sőt metropoliszokban. Ez az arány folyamatosan növekszik, hiszen a nagyobb városok kínálnak jobb munkalehetőségeket és megélhetést.

A városok naponta szembesülnek a lakosságnövekedés miatti növekvő környezeti terheléssel, infrastrukturális szükségletekkel annak érdekében, hogy jobb életminőséget biztosítsanak elfogadható költséggel, és eközben folyamatosan küzdenek olyan jelenségekkel, mint a slumosodás vagy a bűnözés.⁵⁴

Magyarországon is a városi bűnözés a jellemző. A bűncselekmények nagyjából 80%-át a városokban, és azokon belül is elsősorban a sűrűbben lakott városrészekben követik el. Ez nyilvánvalóan szoros összefüggésben van azzal a ténnyel, hogy a lakosság is a városokban tömörül. A lakásállomány 21%-a Budapesten, 52%-a más városokban található, míg viszonylag kisebb arányban, 27%-ban községekben.⁵⁵

A városokat világszerte érő újabb és újabb kihívásokra új eszközrendszert kínálnak a smartcity-elméletek, amelyek nem tesznek mást, mint a jelen kor kihívásaira a jelen kor rendelkezésre álló eszközrendszerével, főként az infokommunikációs technológiák (ICT) igénybevételével keresnek megoldást. A *smart city* komplex fogalma integrált megközelítést igényel annak érdekében, hogy a városok üzemeltetése valóban hatékonyabb legyen, illetve hogy egy élhetőbb és fenntarthatóbb lakókörnyezetet kapjunk, és nemcsak azért, mert tiszta

⁵⁰ IRK 2008.

⁵¹ Weicht definiálja az úgynevezett *hot spotok* fogalmát, amely szerint azok olyan meghatározott területek, ahol jellemzően sok a bűncselekmény vagy kisebb jogsértés, rendzavarás, vagy olyan terület, ahol nagy az áldozattá válás veszélye (WEICHT 2014). Az International Association of Crime Analysts (IACA 2011) definíciója szerint a hot spotok azok a helyek, ahol egymást követően sok hasonló bűncselekmény történik, amelyeket egy vagy több személy ellen azonos vagy hasonló módon követnek el.

⁵² IRK 2008.

⁵³ Elérhető: www.oecd.org/cfe/regional-policy/urbanmetroreviews.htm (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)

⁵⁴ WOETZEL et al. 2018.

⁵⁵ *Mikrocenzus 2016* (2017).

a levegője, és sok tömegközlekedési lehetőség áll a lakosság rendelkezésére. Az élhető vagy okosváros-konceptióhoz hozzátartozik az is, hogy az összegyűjtött adatokat a különböző bűncselekmények – rablás, betörés, közúti baleset stb. – megelőzésére használják fel a hatóságok, illetve hogy minél gyorsabban kiérjenek egy incidenshez.⁵⁶

Az intelligens rendszerek jelentős javulást eredményezhetnek a hatóságok reakcióidejében, így a telefonközpontok működésében vagy a szabad közúti forgalom biztosításában, gyorsítva például a mentő, tűzoltó vagy rendőr kiérkezési idejét. A közlekedési lámpák optimális beállításával a hatóságok vészhelyzeti válaszüzeje 20–35%-kal lehet gyorsabb, mivel az okos jelzőlámpák képesek észlelni, ha egy megkülönböztetett jelzésű jármű halad az úttesten, és a haladását elősegítve vált zöld jelzésre. Az adatok alapján egy városban, ahol a hatóságok reakcióideje már eleve gyors, az még további két perccel javítható, míg ahol például 50 perc az átlagos válaszüze, akár 17 percet is nyerhetnek az intelligens rendszernek köszönhetően.⁵⁷

A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia⁵⁸ 2017–18-as intézkedési terve alapján – építve az intelligens eszközök használatának elterjedésére – elkészült a rendőrség és a lakosság számára is elérhető a – Belügyminisztérium és a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács támogatásával létrejött – Prevenációs Bűnözés-Statistikai Adattár (PRE-STAT).⁵⁹

A PRE-STAT online felületen fut, amely alkalmas arra, hogy a bűnügyi adatokat, valamint egyéb társadalmi-gazdasági jellemzőkre utaló adatokat összevetve térképen ábrázolja a bűnözés alakulását. Célja a bűnmegelőzési tevékenység megalapozottságának erősítése azzal, hogy lehetővé teszi a konkrét kihívásoknak megfelelő bűnmegelőzési és bűnüldözési feladatok meghatározását, hiszen területi bontásban lehetőséget biztosít az országban elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos informálódásra. Így az alkalmazás segítséget nyújthat a rendőrség számára a szolgálat szervezés, a közbiztonság növelését célzó járőri útvonalak megtervezésében, sorozatügyek esetében a térképes megjelenítés segíthet az akciók kidolgozásában.

A PRE-STAT az állampolgárok számára nyújt belépési lehetőséget, és betekintést ad a rendelkezésre álló társadalmi, gazdasági és statisztikai, valamint a tényleges, jelen idejű, bűnözésre vonatkozó adatokba. Használatával a lakosság megismerheti a lakóhelyét érintő bűncselekmények jellegét, végiggondolhatja az esetleges megelőzési lehetőségeit, ami hozzásegíthet a bűnözéstől való alaptalan félelmek csökkentéséhez.

⁵⁶ SZENDREI 2014.

⁵⁷ WOETZEL et al. 2018.

⁵⁸ Magyarországon a 115/2003. (X. 28.) OGY határozattal elfogadott Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája *A városok biztonságának fokozása, valamint Az áldozattá válás megelőzése, áldozatsegítés, az áldozat kompenzációja* kérdéskörében foglalkozott a szituációs bűnmegelőzés egyes, főként a területpolitikához kapcsolódó kérdéseivel. A TBNS-t a jelenleg is hatályos Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia (2013–2023) követte, amely a szituációs és építészeti megelőzés eszközeivel több helyen foglalkozik. Így a 8.1. alpontban a településbiztonság körében kiemeli ezen eszközök elterjedésének szükségességét. A beavatkozás területei között sorolja fel a közösségi rendszet megteremtését, az építészeti eszközökkel történő bűnmegelőzést, valamint a külterületeken élők biztonságának fokozását és a vagyonvédelem kérdéskörét. Az NBST a 8.1.2. alpontban foglalkozik részletesen az építészeti eszközökkel történő bűnmegelőzéssel. Kiemeli, hogy bűnmegelőzési szempontból fontos eszközök a terület- és településrendezés, a közterek, az épületek és belső terek tervezése, amelyekhez szervesen kapcsolódik a forgalom-, a kert- és tájtervezés.

⁵⁹ Elérhető: <https://prestat.lechnerkozpont.hu/bunmegelozes/#/login> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)

Felhasznált irodalom

- APPLEYARD, Donald – GERSON, Sue M. – LINTELL, Mark (1981): *Livable Streets*. Berkeley (US-CA), University of California Press.
- BARABÁS A. Tünde (2004): *Általános viktimológia, latencia*. In IRK Ferenc szerk.: *Áldozatok és vélemények I*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 157–199.
- BARABÁS A. Tünde szerk. (2014): *Tolvaj-kulcs. A betöréses lopások vizsgálata az elkövetők szemszögéből*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- BORBÍRÓ Andrea (2009a): Bűnmegelőzés. In BORBÍRÓ Andrea – KEREZSI Klára szerk.: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I*. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. 111–140.
- BORBÍRÓ Andrea (2009b): A magyar bűnmegelőzési stratégia előzményei. In BORBÍRÓ Andrea – KEREZSI Klára szerk.: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I*. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. 141–150.
- BRANTINGHAM, Paul J. – BRANTINGHAM, Patricia L. (1993): Environment, Routine, and Situation: Toward a Pattern Theory of Crime. In CLARK, Ronald V. – FELSON, Marcus eds.: *Routine Activity and Rational Choice: Advances in Criminological Theory*. Vol. 5. New Brunswick (US-NJ), Transaction.
- BRANTINGHAM, Paul J. – BRANTINGHAM, Patricia L. (2008): Crime Pattern Theory. In WORTLEY, Richard – MAZEROLLE, Lorraine eds.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton, Willan.
- CLARKE, Ronald V. (1992): Introduction. In CLARKE, Ronald V. ed.: *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. New York (US-NY), Harrow and Heston.
- CLARKE, Ronald V. (1995): Situational Crime Prevention. *Crime and Justice*, Vol. 19. 91–150. DOI: <https://doi.org/10.1086/449230>
- COHEN, Lawrence – FELSON, Marcus (1979): Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, Vol. 44, No. 4. 588–608.
- CORNISH, Derek B. – CLARKE, Ronald V. eds. (2014): *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New Brunswick (US-NJ) – London, Transaction.
- DALLOS Endre (2008): Építészeti bűnmegelőzés a mérnök szemével. In BARABÁS Tünde szerk.: *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 107–126.
- GÖNCZÖL Katalin (2006): A bűnözés társadalmi reprodukciója. In GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia – Szakkriminológia*. Budapest, CompLex.
- GÖRGÉNYI Ilona (2008): Az áldozattá válás megelőzése. *Ügyész Lapja*, 15. évf. 6. sz. 59–71.
- IRK Ferenc (2008): Szituációs bűnmegelőzés lakóövezetekben. In BARABÁS Tünde szerk.: *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 78–107.
- JEFFERY, Ray C. (1977): *Crime Prevention Through Environmental Design*. Thousand Oaks (US-CA), SAGE.
- JONGEJAN, Armando – WOLDENDORP, Tobias (2013): A Successful CPTED Approach: The Dutch ‘Police Label Secure Housing’. *Built Environment*, Vol. 39, No. 1. 31–48. DOI: <https://doi.org/10.2148/benv.39.1.31>

- KAMALIPOUR, Hesam – FAIZI, Mohsen – MEMARIAN, Gholamhossein (2014): Safe Place by Design: Urban Crime in Relation to Spatiality and Sociality. *Current Urban Studies*, Vol. 2, No. 2. Elérhető: http://file.scirp.org/Html/7-1150056_47527.htm (A letöltés dátuma: 2018. 05. 22.)
- KARA László (2017): *Bűnmegelőzés építészeti eszközökkel*. Budapest, Lechner.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I*. Budapest, Magyar Közlöny.
- KOZÁRY Andrea (2007): *Rendészeti politológia II*. Budapest, RTF Társadalomtudományi Tanszék.
- Mikrocenzus 2016* (2017). Budapest, KSH.
- LERSCH, Kim M. – HART, Timothy C. (2011): *Space, Time, and Crime*. Durham (US-NC), Carolina Academic Press.
- MARSHALL, Stephen – ÇALIŞKAN, Olgu (2011): A Joint Framework for Urban Morphology and Design. *Built Environment*, Vol. 37, No. 4. 409–426. DOI: <https://doi.org/10.2148/benv.37.4.409>
- MOLNÁR István Jenő (2019): A tudatos építészeti és környezeti tervezés újradefiniált szerepe a bűnmegelőzésben. In TÓTH Eszter szerk.: *Biztonság – Város – Közösség. A Safecity konferenciasorozat előadásainak válogatott gyűjteménye*. Pécs, KultúrAktív Egyesület. 27–34. Elérhető: www.safegrowth.org/uploads/4/8/5/5/48559983/konferenciak%C3%B6tet.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 09. 02.)
- MORRIS, Terence (1985): *The Criminal Area: A Study in Social Ecology*. Westport (US-CT), Greenwood.
- NEWMAN, Oscar (1973): *Defensible Space. Crime Prevention Through Urban Design*. New York (US-NY), MacMillan.
- NEWMAN, Oscar (1996): *Creating Defensible Space*. Washington, D. C., U.S. Dept. of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research.
- PARK, Robert E. – BURGESS, Ernest W. – MCKENZIE, Roderick D. (1925): *The City*. Chicago (US-IL) – London, University of Chicago Press.
- SAVILLE, Greg – CLEVELAND, Gerry (2008): *2nd Generation CPTED: An Antidote to the Social Y2K Virus of Urban Design*. Elérhető: www.veilig-ontwerp-beheer.nl/publicaties/2nd-generation-cpted-an-antidote-to-the-social-y2k-virus-of-urban-design (A letöltés dátuma: 2018. 05. 22.)
- SHAW, Clifford R. – MCKAY, Henry D. (1969): *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago (US-IL), University of Chicago Press.
- SIEGEL, Allen M. (2009): Theory is Personal. *Annals of the New York Academy of Sciences*, Vol. 1159, No. 1. 287–300. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.2008.04343.x>
- SZENDREI Zsolt (2014): *Smart City, a jövő városa*. Elérhető: www.urb.bme.hu/segedlet/varos1/eloadasok_2014/07B_SMART%20CITY_SZENDREI%20ZSOLT_kivonat.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 11.)
- WEICHT, Christian (2014): Der Weg zur sicheren Stadt führt über den Hot Spot. Überlegungen zur städtebaulichen Kriminalprävention. *Forum Kriminalprävention*, No. 4. 32–36.
- WILSON, James Q. – KELLING, George L. (1982): Broken Windows: The Police and the Neighborhood Safety. *Atlantic Monthly*, March. 29–38.
- WOETZEL, Jonathan – REMES, Jaana – BOLAND, Brodie – LV, Katrina – SINHA, Suveer – STRUBE, Gernot – MENS, John – LAW, Jonathan – CADENA, Andrés – Von der TANN, Valerie (2018): *Smart Cities: Digital Solutions for a More Livable Future*. Elérhető: www.mckinsey.com/~/media/mckinsey/industries/capital%20projects%20and%20infrastructure/our%20insights/smart%20cities%20digital%20solutions%20for%20a%20more%20livable%20future/mgi-smart-cities-full-report.ashx (A letöltés dátuma: 2018. 02. 11.)

Ajánlott irodalom

- BRANTINGHAM, Paul J. – BRANTINGHAM, Patricia L. (2008): Crime Pattern Theory. In WORTLEY, Richard – MAZEROLLE, Lorraine eds.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton, Willan.
- Bűnmegelőzés térinformatikai eszközökkel* (2016). Budapest, Lechner. Elérhető: http://gis.lechnerkozpont.hu/downloads/Bunmegelozes/Bunmegelozes_terinformatikai_eszkozokkal_LTK.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 23.)
- IRK Ferenc (2005): Városi biztonság, nagyvárosi bűnözés. In BARABÁS A. Tünde – KOVÁCS Róbert – IRK Ferenc szerk.: *Félelem, bűnözés és bűnmegelőzés Európa öt nagyvárosában*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- KEREZSI Klára – FINSZTER Géza – KÓ József – GOSZTONYI Géza (2003): *Nagyvárosi bűnözés. Bűnmegelőzés Budapest V., IX. és XXII. kerületében*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet – Bíbor.